

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (право)

за темою № 5– «Науковий текст: основні вимоги до нього»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних
дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
ХНУВС

Протокол від 29.08.2023 р. № 2

Розробник:

завідувачка кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС, канд.
філол. наук, Валентина ВАСИЛЕНКО

Рецензент:

Доцентка кафедри української мови Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка, кандидатка філологічних наук, доцентка
Вікторія ГЕРМАН

План лекції

1. Стаття як самостійний науковий твір. Вимоги до наукової статті
2. Основні вимоги до виконання та оформлювання курсової, бакалаврської робіт. Рецензія, відгук як критичне осмислення наукової праці
3. Науковий етикет

Рекомендована література:

1. Андреева Т. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. Київ, 2012. 253 с. **URI::** <http://bit.ly/2IR1oYO>
2. Василенко В. Риторична культура професійного мовлення : курс лекцій : навч. посіб. для здобувачів гуманіт. ф-тів закл. вищ. освіти / Сумс. філ. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми, 2023. 377 с.
URI:<https://dspace.univd.edu.ua/items/addf82b2-b897-41b8-bc1b-9e50e8ab2687>
3. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю: навч. посіб. / [упоряд. Чорний І. В., Перцева В. А., Голопич І. М.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Фак. №2, Каф. українознавства. Харків: ХНУВС, 2019. 272 с.
URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6485>
4. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми): навч. посіб. / уклад. Н. І. Єльнікова, І. М. Голопич, Д. В. Полтавська; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с. **URI:** <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6524>
5. Українська мова для юристів / Зайцева І.В., Калита О.П., Скуратівська Г.В., Павлова А.К.: Видавничо-інформаційний центр НУДПСУ, 2018. 430 с.
URI:http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1805_49979488.pdf
6. Палеха Ю. І. Загальне діловодство: теорія та практика керування документацією із загальних питань : навч. посібник. К.: Ліра-К, 2017. 623 с.
URI:<https://lira-k.com.ua/preview/12123.pdf>
7. Vasylenko V.A., Samoilova Yu.I. Some aspects of case method use in the process of training of future lawyers. *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 56. Том 2. С.124-127.
URI:<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/68cf3d90-d656-48c3-a053-03192a46eb99/content>
8. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року.
URI:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2704-19>.
9. Деякі питання документування управлінської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55.
URI:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF>.

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Стаття як самостійний науковий твір. Вимоги до наукової статті

Здобуття вищої освіти передбачає розвиненість навичок писемного мовлення – того виду мовленнєвої діяльності, який має на меті передавання інформації в письмовій формі за законами раціональної та ефективної організації мисленнєво-мовленнєвого процесу. Під час писемного мовлення в комплексі діють певні **психологічні механізми**:

- *механізм осмислення* (усвідомлення) прочитаної або сприйнятої на слух інформації (установлення смислових зв'язків між поняттями; установлення логічних зв'язків між темою (відомим) і ремою (новим);

- *механізм випереджувального синтезу* (промовляння внутрішньою мовою кожного слова, яке записується; передбачення наступних слів і форм, зв'язку між ними; уявлення подальшого розкриття змісту на рівні окремого речення, великих фрагментів висловлювання, а також у межах висловлювання (тексту) в цілому;

- *механізм пам'яті* (насамперед оперативна пам'ять, оскільки при записуванні речень і тексту в цілому предмет висловлювання має постійно утримуватися в пам'яті), який служить засобом організації збереження інформації.

Якість писемного мовлення залежить безпосередньо від ступеня сформованості зазначених вище психологічних механізмів, при цьому очевидною є тенденція: чим вищий ступінь сформованості цих механізмів рідною мовою, тим легше й швидше вони спрацюватимуть в умовах роботи з іншомовними науковими джерелами.

Результати науково-дослідної роботи оформляють не лише у вигляді курсової або дипломної роботи. Вони узагальнюються також у кандидатських і докторських дисертаціях, авторефератах дисертацій, тезах доповідей, статтях, монографіях, методичних і практичних матеріалах, підручниках, навчальних посібниках тощо.

Для майбутнього фахівця, науковця дуже важливим є володіння методологією підготовки наукової публікації. Написання наукової статті, тез доповідей на конференцію повинно відповідати вимогам жанру публікації й відповідно сприйматися читачами та слухачами. Це висуває певні вимоги до логіки побудови їх, форми, стилю й мови.

Основним видом оперативної публікації про нові дослідження з конкретної тематики є **наукова стаття**, мета якої полягає в поданні інформації про проведену наукову роботу, одержані результати та визначенні напрямку для подальшої розробки теми, актуальних проблем, що потребують подальшого розв'язання.

Стаття – це невеликого розміру надрукована в часописі або збірнику наукова робота, присвячена певній проблемі, питанню й розрахована на фахівців, які розв'язують цю проблему.

За змістом статті поділяються на:

- наукові;
- науково-технічні;
- науково-методичні;
- дискусійні з конкретних досліджень;
- оглядові.

Як правило, у перших трьох статтях публікуються результати закінчених розділів дослідження, проводиться їх обговорення та робляться основні висновки.

У *дискусійних статтях* містяться спірні наукові положення. Вони публікуються для обговорення спірних питань у пресі.

Оглядова стаття (аналітична, тематична) містить систематизовані наукові відомості з будь-якого питання (теми, проблеми), отримані на основі аналізу першоджерел.

Також статті поділяються:

За читацьким призначенням:

- для вузького кола науковців;
- спеціалістів певної галузі (фаху) або кількох галузей (фахів);
- широкого загалу науковців тощо.

За кількістю авторів:

- один автор;
- два автори;
- авторський колектив.

Існують встановлені ВАК України вимоги щодо оформлення наукових статей. Тому наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, що публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки автору. Оптимальний обсяг наукової статті – 0,5 – 0,7 авт. арк. Опублікувати статтю – це означає зробити науковий матеріал надбанням фахівців, які можуть використати його у своїй науковій чи практичній діяльності. Рукопис статті повинен мати повну назву роботи, прізвище та ініціали автора, анотацію (на окремій сторінці), список використаної літератури.

Пристаючи до написання статті за результатами якогось часткового дослідження, передусім необхідно скласти план. План середньої за обсягом статті (7 – 10 с.) може мати такий вигляд:

- *вступ* – постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями;

- *останні дослідження й публікації*, на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;

- *формулювання завдань статті*; цей розділ тим важливий, що з нього читач визначає корисність для себе цієї статті; мета її впливає з постановки загальної проблеми й огляду раніше виконаних досліджень, тобто стаття має ліквідувати якісь «білі плями» в загальній проблемі;

- *виклад власне матеріалу дослідження* (на це відводиться 75 – 80% обсягу статті). Тут слід наголосити на головному в матеріалах дослідження; подати методи вирішення поставлених завдань і викласти отримані результати. Якщо до обсягу статті немає суворих обмежень, то доцільно описати методику дослідження повніше;

- у закінченні наводяться *висновки дослідження* та коротко подаються *перспективи* подальших розвідок у цьому напрямі.

Деякі журнали публікують для авторів навіть вимоги до структури статей.

Наукові статті посідають чільне місце серед джерел інформації. Вони дають можливість значно оперативніше реагувати на назрілі проблеми сучасності. З позиції достовірності їх слід розглядати окремо за видами й залежно від того, до яких наук вони належать: природничо-технічних або гуманітарних.

Теоретична стаття має вирізнятися точністю доказів, застосуванням сучасних методів моделювання, залученням даних експериментальних досліджень. Теоретичні статті в галузі гуманітарних наук значно більше, ніж статті технічного, фізико-математичного профілю, насичені роздумами, порівняннями, логічними доведеннями. Достовірність їх змісту перебуває в залежності від достовірності вихідної інформації, використаної авторами.

Самостійне значення має *інформаційна стаття* в будь-якій науковій галузі. Така стаття оперативна й актуальна, вона містить стислий, конкретний виклад певних фактів, повідомлення про якусь подію, явище.

Про достовірність вихідної інформації свідчить не тільки характер першоджерела, а й науковий, професійний авторитет автора, належність його до тієї чи іншої наукової школи. У всіх випадках слід добирати тільки останні дані, найавторитетніші джерела, точно зазначати, звідки взято матеріали. До фактів з літературних джерел треба підходити критично. Не можна забувати, що життя постійно йде вперед, розвиваються наука, техніка й культура. Те, що вважалося абсолютно точним учора, сьогодні може виявитися неточним, а часом і неправильним.

Слід використовувати стандартні звороти у статті, виступі, доповіді, рефераті, наведені в *табл. 17*.

Отже, наукові статті посідають чільне місце серед джерел інформації. Вони дають можливість значно оперативніше реагувати на назрілі проблеми сучасності. Під час складання тексту наукової статті фахівцеві слід не тільки дотримуватися структурної організації наукової інформації, але й будувати зміст наукового знання відповідно до вимог, зокрема й мовних, певного жанру.

2. Основні вимоги до виконання та оформлювання курсової, бакалаврської робіт. Рецензія, відгук як критичне осмислення наукової праці

Теорія та практика навчання у вищій школі неможливі без звернення до історичного розвитку навчально-пізнавальної діяльності, до методів та засобів навчання, їхньої історичної ролі та прогнозування подальших шляхів розвитку.

Суттєвим показником у цьому процесі є звернення до методів навчання, що сприятимуть оптимальним результатам у майбутній професійній діяльності.

Навчаючись у виші, студенти мають оволодіти ґрунтовними знаннями – не лише програмним матеріалом, але й навичками дослідження, творчої діяльності. Важливе місце в цьому процесі займає такий вид самостійної діяльності студентів, як написання курсових та дипломних робіт.

Учені стверджують, що наукові роботи можуть мати *реферативний і дослідницький* характер. У першому випадку робота має теоретичний характер і пишеться на основі аналізу й узагальнення ряду літературних джерел: монографій, брошур, статей, методичних рекомендацій та ін. Студент повинен взяти з літератури основний матеріал, який стосується проблеми, що вивчається, дати оцінку вивченим роботам, висловити свій погляд; зв'язно, грамотно, логічно обґрунтувати вибрану тему, зробити наукові або методичні висновки.

У другому випадку, коли робота має дослідницький характер, студент використовує як науково-методичну літературу, так і власні спостереження й факти, результати експерименту, якщо він проводився, і може висувати власні гіпотези.

Першим кроком на шляху опанування інноваційними методиками в навчальній практиці вищої школи є курсова робота.

Курсова робота – це самостійне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується з певного курсу або з окремих його розділів. Тематика курсових робіт має відповідати завданням навчальної дисципліни й тісно пов'язуватися з практичними проблемами конкретного фаху. Вона затверджується на засіданні кафедри.

Виконання курсової роботи має на меті сформувати у студентів навички проведення наукового дослідження, розвинути навички творчої самостійної роботи, оволодіти загальнонауковими і спеціальними методами наукових досліджень, поглибити вивчення будь-якого питання, теми навчальної дисципліни.

Виконання курсових робіт визначається графіком. Рівень підготовки курсової роботи певною мірою свідчить про ступінь засвоєння студентом здобутих знань, його грамотність, загальну культуру та ерудицію.

У процесі роботи студенти вдосконалюють та розвивають такі **навички й уміння**:

- самостійно формулювати проблему дослідження;
- визначити мету, основні завдання, предмет, об'єкт дослідження;
- здійснювати пошук і добір потрібної наукової інформації;
- аналізувати практичну діяльність різних організацій та їх керівників;
- логічно й аргументовано висловлювати свої думки, пропозиції, робити висновки;
- правильно оформлювати науково-довідковий матеріал;

- публічно захищати підготовлену роботу (виголошувати наукові повідомлення, відповідати на запитання, захищати власний погляд на проблему тощо).

Курсова робота має таку структуру:

- вступ;
- аналіз джерелознавчої бази дослідження;
- експериментальна частина;
- висновки та список використаної літератури.

Обсяг курсової роботи не повинен перевищувати 25 – 30 сторінок, список використаної літератури – не менш 10 – 15 джерел з обов'язковим посиланням на них у тексті роботи.

Опрацювання літературних джерел, методичних матеріалів допоможе визначити рівень вивченості обраної проблематики, визначити пріоритетний напрям у власному дослідженні. Для цього слід:

- ознайомитися зі змістом джерела;
- опрацювати джерела за «цитатним» принципом із зазначенням автора, назви роботи та сторінок у тексті;
- створити картотеку (бібліографічну, тематичну);
- критично оцінити опрацьовані джерела, проаналізувати їх;
- визначити пріоритетний шлях власного дослідження;
- побудувати план-проспект майбутньої роботи.

Під час виконання курсової роботи слід:

- визначити актуальність теми, її значення;
- скласти список літератури та критично проаналізувати її;
- визначити теоретичний підхід до розв'язання визначеної проблеми, мети, завдань і методики досліджень;
- обробити результати, їх якісний та кількісний аналіз;
- оформити курсову роботу відповідно до прийнятих вимог до їх захисту (див. *Зразок оформлення титульної сторінки курсової роботи*).

Дипломний проект (робота) бакалавра – це курсовий проект зі спеціальності або навчальна науково-дослідна робота, виконуючи яку, студент вирішує комплекс взаємопов'язаних професійних завдань.

Дипломний проект бакалавра студенти виконують у 8-му семестрі й захищають перед Державною екзаменаційною комісією. Остання за результатами захисту ухвалює рішення про відповідність знань студента освітньому рівню «базової вищої освіти» та присуджує йому кваліфікацію «бакалавра». Студент одержує документ (диплом) про вищу освіту за певним напрямом. Комісія може також рекомендувати певного студента для продовження підготовки за освітньо-професійними програмами спеціаліста або магістра.

Дипломний проект бакалавра містить такі документи:

- завдання;
- відомість документів проекту;
- пояснювальна записка;

- конструкторські документи (креслення);
- плакати.

Дипломна робота має комплексний характер і пов'язана з використанням набутих студентом знань, умінь та навичок зі спеціальних дисциплін. Обсяг дипломної роботи – у межах 50 – 60 сторінок машинопису, без урахування додатків і списку літератури. У більшості випадків бакалаврська робота є поглибленою розробкою теми курсової роботи студента-випускника. Нею передбачено систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, виробничих та інших завдань.

Дипломні роботи виконують різнопланові **функції**: *навчально-виховну; професійно-орієнтуючу; прогностичну.*

Для написання дипломної роботи на високому професійному рівні студент повинен володіти:

- комплексом знань, умінь та навичок у сфері професійної діяльності;
- ерудицією та обізнаністю із суміжних галузей науки;
- досвідом самостійної роботи з науковими джерелами.

Дипломна робота складається з двох взаємообумовлюючих частин:

- історико-теоретичної;
- практичної.

Перш ніж розпочати дипломну роботу, студент має ознайомитися з **основними вимогами** до її виконання:

Актуальність теми. Дипломна робота може претендувати на той чи інший ступінь актуальності тільки тоді, коли її тема відповідає сучасним потребам розвитку суспільства, а питання, що розкриваються в роботі, важливі для розуміння суті різноаспектних явищ певної галузі знання.

Достатній теоретичний рівень. Ця вимога означає, що студент має розкрити тему роботи на сучасному рівні розвитку відповідної науки (економіки, менеджменту, соціальної психології тощо), використовуючи такі підходи й наукові знання, що пояснюють різні явища й події у практиці з позиції сьогодення. Крім того, студент має достатньо повно розкрити основні поняття й терміни, що стосуються проблеми дипломної роботи, включаючи тільки об'єктивні факти й реальні практичні приклади.

Дослідницький характер. У дипломній роботі повинні міститися елементи дослідження:

- вивчення достатньої кількості опублікованих джерел (книг, журнальних статей та ін. розробок вітчизняних та зарубіжних авторів);
- систематизація та аналіз різних думок і підходів, формування власної позиції на проблему, що розглядається;
- порівняння теоретичних поглядів учених і практичної діяльності вітчизняних і зарубіжних організацій, розробка висновків, рекомендацій.

Текст дипломної роботи можна використовувати для наступного написання та оформлення доповіді, реферату, статті.

Підготовка цієї роботи охоплює кілька етапів.

Підготовчий етап починається з вибору теми дипломної роботи, її осмислення та обґрунтування. Студент вибирає ту тему, яка найповніше відповідає його навчально-виробничим інтересам. Перелік тем пропонує кафедра. Керівництво дипломною роботою, як правило, здійснюється кваліфікованими викладачами. Проте студент теж має право запропонувати свою тему роботи, але при цьому обґрунтувати доцільність її розробки. Разом з керівником слід визначити межі розкриття теми та перелік установ, досвід роботи яких буде висвітлюватись у дослідженні.

При з'ясуванні *об'єкта, предмета, мети* дослідження слід зважити на те, що між ними та темою дипломної роботи є системні логічні зв'язки.

Тема дипломної роботи повинна бути цікавою для студента, пов'язаною з його діяльністю і сприяти максимальному використанню здобутих знань і практичного досвіду.

Залежно від того, наскільки зрозуміло й точно сформульовано мету роботи, настільки вдалим будуть її основні завдання, план, організація виконання, стиль викладу.

Правильне визначення мети роботи дасть змогу студенту виокремити в ній основний напрям дослідження, упорядкувати пошук і аналіз матеріалу, підвищити якість роботи, уникнути загальних міркувань.

На основі сформульованої мети студент визначає основні завдання, які слід розв'язати у процесі виконання роботи. Завдання мають конкретизувати основну мету роботи.

Другий етап починається з вивчення та конспектування літератури з теми дипломної роботи. Дієву допомогу в цьому студенту надає науковий керівник, а також працівники бібліотеки. Самостійний пошук літературних джерел здійснюється за допомогою **бібліотечних каталогів**:

- *алфавітних* (картки на книжки розміщені в алфавітному порядку);
- *систематичних* (назви творів розташовані за галузями знань);
- *предметних* (вони містять назви творів з конкретних проблем і спеціальностей);
- *бібліографічних довідкових видань* (покажчики з окремих тем і розділів);
- *виносок і посилань у монографіях, підручниках*;
- *періодики* (варто переглянути останні номери журналів кожного року – у них є інформація про всі статті, які вміщені у всіх номерах журналу за рік тощо).

Вивчення літератури треба починати із праць, де проблема відображається в цілому, а потім перейти до вузьких досліджень.

Відібрана література підлягає уважній обробці. Попереднє ознайомлення включає побіжний огляд змісту, читання передмови, анотацій. Розділи наукових видань, що мають особливе значення для дипломної роботи, старанно обробляють, звертаючи особливу увагу на ідеї й пропозиції щодо вирішення проблемних питань обраної теми, дискусійні питання, наявність різних поглядів і протиріч.

У процесі опрацювання літератури на окремих аркушах або картках роблять конспективні записи, виписки з тексту, цитати, цифровий матеріал.

При цьому слід обов'язково робити повні бібліографічні записи джерел.

Попереднє ознайомлення з літературними джерелами є основою для складання плану дипломної роботи.

План включає:

- вступ;
- 3 – 4 взаємопов'язані й логічно побудовані питання, що дозволяють розкрити тему;
- висновки;
- література, додатки.

Самостійно складений студентом план обговорюється з науковим керівником, у разі необхідності корегується й після цього затверджується.

Готуючись до викладення тексту дипломної роботи, доцільно ще раз уважно прочитати її назву, що містить проблему, яка повинна бути розкрита. Проаналізований та систематизований матеріал викладається відповідно до змісту у вигляді окремих розділів і підрозділів (глав і параграфів). Кожний розділ (глава) висвітлює самостійне питання, а підрозділ (параграф) окрему частину цього питання (див. *Зразок оформлення змісту курсової (дипломної) роботи*). На цьому ж етапі виконуються обчислення, обґрунтовуються пропозиції, формулюються висновки, підбирається ілюстративний матеріал (графіки, рисунки, таблиці).

Текст дипломної роботи повинен бути відредагованим, стилістично витриманим як наукове дослідження.

Виконана дипломна робота у встановлений регламентом термін здається науковому керівнику для рецензування.

Дипломну роботу рекомендується спочатку виконувати в чорновому варіанті. Виконуючи дипломну роботу, студент повинен дотримуватися вимог до **технічного оформлення**:

- шрифт – Times New Roman розмір – 14;
- відстань між рядками – 1,3 – 1,5 інтервали;
- верхнє, нижнє, лівє поля – 20 мм; праве поле – 10 мм;
- розташування – книжне.

У роботі допускається виконання ілюстрацій та таблиць на аркушах формату А3. Вписувати в текст окремі іншомовні слова, формули чи умовні позначення можна тушшю, пастою чи чорнилом чорного кольору.

Рекомендується така **структура роботи**:

- *титульна сторінка дипломної роботи* (див. *Зразок оформлення титульної сторінки дипломної роботи*);
- *текст дипломної роботи*;
- *список використаної літератури*;
- *додатки*.

Текст основної частини курсової (дипломної) роботи поділяють на розділи та підрозділи. Розділи обов'язково пишуться з нової сторінки. Заголовки

структурних частин проекту **«ЗМІСТ»**, **«ВСТУП»**, **«ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ»**, **«ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА»**, **«ДОДАТКИ»** друкуються великими літерами з вирівнюванням по центру і виділенням жирним шрифтом. Заголовки підрозділів друкуються маленькими літерами (окрім першої великої) з абзацу, крапку в кінці заголовку не ставлять. Відстань між заголовком та текстом має становити 2 – 3 інтервали. Кожну структурну частину курсової (дипломної) роботи починають з нової сторінки.

Нумерацію сторінок подають арабськими цифрами у правому верхньому кутку без крапки. Титульний аркуш вважається за першу сторінку, але нумерація на ньому не проставляється. Наступні сторінки нумеруються починаючи з другої.

Номер розділу починають арабською цифрою після слова **«РОЗДІЛ»** без крапки, а після цього з нового рядка друкують назву розділу. Підрозділи нумеруються в межах розділу: **«2.3.»**, тобто третій підрозділ другого розділу, причому крапка проставляється і між цифрами і після останньої, а далі в тому ж рядку подається назва підрозділу.

Список використаної літератури розміщують у кінці роботи в алфавітному порядку в такій послідовності:

- закони, нормативні акти та положення державного значення;
- літературні та наукові джерела;
- матеріали періодичних видань;
- наукові джерела іноземними мовами.

Кожний *додаток* (таблиці проміжних цифрових даних ілюстрації, схеми допоміжного характеру тощо) починається з нової сторінки, у правому верхньому куті пишуть *«Додаток»*. Додаток повинен мати тематичний заголовок. Якщо в роботі міститься кілька додатків, їх послідовно нумерують арабськими цифрами (наприклад: *«Додаток 1»*).

Захист дипломної роботи проводиться відповідно до графіка, затвердженого кафедрою, у присутності комісії у складі керівника та 2 – 3 членів кафедри. Захист дипломної роботи відбувається на відкритому засіданні Державної екзаменаційної комісії. До захисту дипломної роботи допускаються студенти, які виконали всі вимоги навчального плану. Списки студентів, допущених до захисту, подаються в Державну екзаменаційну комісію деканатом факультету.

Процедура захисту включає:

- доповідь студента про зміст роботи;
- запитання до автора;
- оголошення відгуку наукового керівника або його виступ (для дипломної роботи й рецензента);
- відповіді студента на запитання членів комісії із захисту, для дипломної роботи – членів ДЕК та осіб, присутніх на захисті ;
- заключне слово студента;
- рішення комісії про оцінку роботи.

Як правило, будь-яка наукова робота проходить процес рецензування. **Рецензія** – відзив, висновок з оцінкою певного наукового джерела (або джерел) та викладом зауважень, рекомендацій і пропозицій. Ця робота є доволі складною, відповідальною й вимагає від рецензента, окрім достатнього вільного часу, не тільки високого професіоналізму, але й сформованості та досконалості багатьох практичних умінь і навичок для забезпечення об'єктивності, якості, ґрунтовності й переконливості оцінювання. Свої вміння з рецензування найдоцільніше розвивати, працюючи за алгоритмічним приписом. У рецензії тією чи іншою мірою слід оцінити вміння автора поставити проблему, обґрунтувати її соціальне значення, розуміння автором співвідношення між реальною проблемою та рівнем концептуальності; повноту висвітлення літературних джерел; глибину аналізу, володіння методами збору; самостійність роботи, оригінальність в обчисленні матеріалу; обґрунтування висновків і рекомендацій.

Стиль рецензії має відповідати нормам, прийнятим для наукових відгуків, тобто бути доброзичливим, але принциповим (див. *Зразок рецензії*). Відносно до автора роботи слід будувати вислови в III особі минулого часу (*студент поставив..., розкрив..., довів..., обґрунтував...*), до самої роботи – у теперішньому часі. Пропонуємо скористатися **алгоритмічним приписом** до рецензування наукової роботи.

1. Визначте предмет наукового аналізу (доповідь, реферат, журнальна стаття, твір-есе, автореферат, дисертація тощо).

2. З'ясуйте ступінь актуальності теми дослідження (для науки в цілому, певної галузі знань, розв'язання практичних завдань тощо).

3. Проаналізуйте зміст наукової роботи й з'ясуйте ступінь її новизни й оригінальності в розв'язанні певних питань, проблем тощо.

4. Встановіть достоїнства рецензованої роботи в контексті її теоретичного й практичного значення та зазначте конкретні сфери доцільного використання її матеріалів і результатів.

5. Схарактеризуйте виявлені недоліки та прорахунки в рецензованій роботі за обов'язкової умови – аргументувати свої зауваження.

6. Подайте об'єктивно, лаконічно, ясно й чітко загальну оцінку роботи.

7. Сформулюйте висновки з урахуванням виду та жанру рецензованого наукового джерела, його мети й поставлених автором завдань.

8. Перевірте записаний текст рецензії на узгодженість між змістом і формою та відповідність чинним мовним/ мовленнєвим нормам.

9. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи.

10. Відредагуйте (у разі потреби) текст рецензії.

Складаючи текст рецензії, варто скористатися такими **стандартними зворотами**:

• **лексико-граматичні засоби впевненості**: *у(в)певнений (упевнена) у (в) тому, що...; є впевненість у тому, що...; є певність у тому, що...; є переконання в тому, що...; переконливим є погляд знаних авторитетів у цій галузі знань (кого? на що?)...; безумовно, що...; не можна не зважати на те,*

що...; доведено, що...; загальновідомо, що...; є очевидним, що...; немає сумнівів щодо (чого?)...; у цьому зв'язку зрозуміло, що...; ці факти переконують у (чому?)...; автор переконливо доводить, що...; результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)...; можна з упевненістю (певністю) сказати, що...; враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що...; доцільно взяти до уваги...

· **лексико-граматичні засоби критики (непогодження, спростування):** доцільно (доречно) викрити (зазначити) недоліки...; не можна заперечити...; не можна погодитися...; навряд чи можна погодитись...; автор, на наш погляд, помиляється стосовно...; є підстави дорікати в неточності, неувважності...; є серйозні розбіжності в поглядах на ...; є серйозні заперечення з приводу...; можна спростувати наведену думку... автором; як свідчить його доповідь (виступ, робота...), ігноруються факти...; автор припускається явних неточностей...; автор дотримується нетрадиційного погляду на...; автор припускається, на наш погляд, помилкових тверджень...; автором не висвітлено питання (чого?)...; авторська позиція суперечить (чому?)...; автором не обґрунтовано стверджується, що...; автором поставлено не розв'язуване завдання...; висновки не підтверджуються фактами...; не зрозуміло, що автором має на увазі, стверджуючи (що?)...; є дискусійним питання (про що?)...; сумнів викликають наведені статистичні дані...; низка сумнівів та зауважень виникає при...

· **лексико-граматичні засоби припущення:** можна висловити припущення...; є підстави висунути гіпотезу...; домовимось, що...; маємо припустити, що...; доречно проаналізувати ситуацію, припустивши, що...

Іншим критичним розглядом наукової роботи є відгук. **Відгук** – це текст, який містить критичний аналіз і висновки організації обсягу робіт, творів, дій тощо, чи фахівця щодо певної розглянутої праці (див. Зразок відгуку).

Порядок написання й оформлення відгуку відповідає вимогам укладання висновку:

1. Назва.

2. Заголовок, який містить:

- назву роботи, твору тощо, тему, посаду, статус, місце роботи або навчання автора, його прізвище, ім'я, по батькові;
- повну назву установи й структурного підрозділу (для відгуку на колективну роботу).

3. Текст, який містить:

- загальну характеристику теми, проблеми, роботи, яка є предметом аналізу, теми в певній науковій системі;
- стислий виклад основних положень або питань роботи;
- висновки, критичні зауваження, оцінку з аналітичним обґрунтуванням кожного спірного чи сумнівного моменту.

4. Посада, підпис та розшифрування підпису особи, яка уклала відгук.

5. Дата укладання.

6. Посада, підпис та розшифрування підпису офіційної особи, яка звірила підпис укладача.

7. Дата завірення.

8. Печатка.

Таким чином, підсумком здобуття студентом теоретико-практичних знань є написання курсової та бакалаврської роботи, які вимагають комплексного підходу, аналітичного опрацювання наукової інформації.

3. Науковий етикет

Науковий етикет тісно пов'язаний з мовним етикетом. Нагадаємо, що мовний етикет – це стійкі формули, що забезпечують прийняте в певному середовищі серед певних людей включення в мовленнєвий контакт, підтримання спілкування в обраній тональності.

Мовний етикет існував і існує в сучасній українській науці. Він є результатом значних мовно-стилістичних процесів, які відбулися в царині українського наукового стилю. Ці процеси особливо помітні за останнє століття. Мовний етикет має відігравати посутню роль у комунікації науковців. Їхня поведінка й мова залежать від того, з ким вони спілкуються: учений і його колеги спілкуються у власне науковому підстилі, а вчений і його учні – у науково-навчальному підстилі тощо.

Науковець, спілкуючись з колегами, використовує одні мовні формули (вітань, прощань, представлень, звертання тощо), а під час спілкування зі студентами – інші.

Структура мовного етикету в науковому стилі залежить від форми спілкування. Так, перебуваючи на науковому симпозиумі, науковець має використовувати зовсім іншу форму звертання до колег-учених, ніж ту, яку він використовує під час академічної лекції. Звичайно, науковець може змінювати ці мовні формули. Ці зміни залежать від культури, вишуканості мовлення, смаків, традицій науковця, умов і мети спілкування.

Майже незмінними залишилися етикетні вислови, які використовуються під час публічного захисту дисертацій (це формули звертань до голови і членів спеціалізованої вченої ради). Напр.: *Глибокоповажний голово спеціалізованої вченої ради! Глибокоповажні члени спеціалізованої вченої ради! Шановні колеги!*; вислови подяки членам спеціалізованої вченої ради, опонентам, напр.: *Дозвольте сердечно подякувати голові спеціалізованої вченої ради – членові-кореспонденту Академії педагогічних наук, професору...; моєму керівникові, доктору економічних наук, професору...; сердечно дякую офіційним опонентам: доктору економічних наук, професору...; кандидатів економічних наук, доценту... і т.і.* (див. табл. 18).

Нагадаємо, що в наукових текстах (і в усному мовленні) потрібно вживати авторське «ми» напр.: *на наш погляд, вважаємо, ми переконані, ми дотримуємось іншої класифікації.*

Мовний етикет визначається формою наукового спілкування, його різновидом, жанром. Він узгоджується зі структурою наукового тексту. Вибір

етикетної формули не залежить від віку, характеру взаємин науковців, місця й часу їх спілкування.

Потрібно запам'ятати такі **мовні формули**: *вагомі наукові здобутки..., заслугою автора..., слушною є думка..., слушно вважати, що..., справедливе твердження..., справедливо стверджувати..., без сумніву, Ви маєте рацію..., безперечно, Ваші міркування..., дякую за увагу! дякую за прихильне ставлення до мене!, дякую за запитання!, дякую за доповнення й запитання!, складаємо щиру подяку... за цінні зауваження й поради..., ми ладні погодитися в цьому, адже в ..., краще було б..., на наш погляд..., на нашу д*

Для мовного етикету важливими є і **певні заборони**, тобто те, чого не можна допускати: *голосно говорити; жестикулювати, штовхати співбесідника; смикати за одяг; плескати по плечу; нашіптувати одному з кількох співрозмовників; нагадувати людині про її вік, фізичні вади.*

Таким чином, науковий етикет має свою специфіку, зокрема спілкування серед науковців передбачає врахування таких факторів: адресат мовлення (студенти, колеги, науковці, учасники конференції та ін.), завдання висловлювання, мовне оформлення етикетних висловів.